

DE WETGEVENDE MACHT VAN DE BELGISCHE BOUWVAKKER

VERKENNING VAN EEN VERGETEN GESCHIEDENIS (1909-1939)

SIMON DE NYS-KETELS



Tijdens een confrontatie voor de deur van de Antwerpse vakbondskantoren, schoot op 23 mei 1936 een lid van de Belgische fascistische fractie Albert Pot en Theo Grijp neer, twee vakbondsmilitanten en afficheplakkers van de socialistische partij. Drie dagen later woonden Antwerpse dokwerkers in groten getale de begrafenisstoet bij, wat uiteindelijk het startschot zou blijken voor een massale staking die tegen midden-juni meer dan een half miljoen betogers telde en de nationale economie volledig stil zou leggen.



1 EN 2. De Algemene Centrale van de Bouw tijdens de Nationale Staking van 1936.

- ▲ *Stakende bouwarbeiders voor het volkshuis in Menen in juni 1936* (Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging – Instituut voor Sociale Geschiedenis (AMSAB-ISG), f0003166)
- ▼ *1-Meistoet in Oostende* (AMSAB-ISG, f0005151)

Het protest verspreidde zich tot in de verste uithoeken van het land en over tal van sectoren, waaronder ook de Belgische bouwsector. Zo kwamen bouwarbeiders zelfs aan de Franse grens in het verre Menen op straat, om lokale protestslogans van 1 mei te herhalen tegen 'geld voor lood, maar niet voor brood'.¹ Die talrijke aanwezigheid van bouwvakkers – bijna één op tien stakende arbeiders kwam uit de Algemene Centrale van de Bouw, de socialistische bouwvakbond – is opmerkelijk. Hoewel de bouwvakbond inderdaad één van de grootste vakverenigingen van het land was, is de bouwsector opvallend afwezig in de talloze arbeids- en vakbondsgeschiedenissen die over België geschreven zijn, en dit ondanks de veel langere maar vergeten sociale strijd die bouwarbeiders die al gevoerd hadden.²

Die historiografische blinde vlek tekent zich niet alleen af in de sociale geschiedschrijving van menig ander westers land, ook in de architectuur- en bouwgeschiedenis blijven bouwvakkers pijnlijk onderbelicht.³ Van architecturale iconen tot alledaagse arbeiderswoningen: hoewel geen enkel architectuurproject zonder bouwvakkers wordt opgetrokken, blijft dit cruciaal bouwberoep haast volledig onbesproken in de geschiedenis van ons erfgoed en gebouwde omgeving. Reeds in 1985 riep John Summerson op tot het schrijven van een constructiegeschiedenis van 'the total process of getting a building up on site', waarbij hij 'labour' als belangrijke pijler aanstipte.⁴ Terwijl deze tekst wijd geciteerd wordt als het startpunt van *Construction History* als autonome discipline, blijft het potentieel van deze aanpak, in het bijzonder wat betreft de impact van arbeiders op dat totaalproces, onontgonnen terrein. Auteurs binnen dit groeiend domein richtten zich namelijk voornamelijk op (technische innovaties van) de actoren die wél uitgebreid archiefmateriaal hebben nagelaten, zoals architecten, ingenieurs en, in mindere mate, aannemers.⁵

Niettemin heeft het vakgebied onder invloed van kritische *science and technology studies* de afgelopen jaren een culturele en materiële wending genomen, waarbij steeds meer aandacht wordt besteed aan de sociale dimensies van de bouw. Geïnspireerd door pioniers als Christine Wall en Linda Clarke, verdiepen onderzoekers zich steeds meer in diverse aspecten van arbeidsomstandigheden, vakmanschap, impliciete kennis en de sociale dimensies van de bouwsector.⁶ In de Belgische context moet het recente doctoraatsonderzoek van Jelle Angillis benadrukt worden. Hij bestudeerde de 'dynamische wisselwerking tussen bouwvakkers en aannemers' in het naoorlogse België, en schenkt daarbij bijzondere aandacht aan de rol van vakbonden in het bepalen van werkomstandigheden op de werf.⁷ Hoewel pertinent, plaatst deze studie de oorsprong van de hedendaagse regelgeving rond arbeidscondities in de bouwsector als deel van de wel-

vaartstaat voornamelijk na de tweede wereldoorlog. Dit artikel traceert daarentegen hoe de wortels van de hedendaagse realiteit van arbeidscondities in de Belgische bouwsector veel dieper liggen. Het onderlijnt de onderbelichte maar belangrijke impact op wetgeving die bouwvakkers en hun vakbonden reeds uitoefenden in de eerste helft van de twintigste eeuw. De bouwvakbond deed dit door vroege vormen van sociaal overleg te bewerkstelligen, maar ook door via strategische juridische navigatie op regelgeving te wegen zonder het officiële wetboek te moeten aanpassen.⁸

Met de recente vertaling van Sergio Ferro's baanbrekende werk of initiatieven zoals het academisch collectief *Who Builds Your Architecture*, verkennen ook architectuurtheoretici in toenemende mate 'the links between labor, architecture and the global networks'.⁹ Toch ligt de focus bij deze bloeiende literatuur vaak op de realiteit van 'the muck down below' – de materiële arbeidscondities op de werf – of de internationale trajecten van (migratie-)arbeid bij architectuurproductie.¹⁰ Dit artikel onderschrijft het onmiskenbare belang hiervan, maar wil daarnaast ook laten zien hoe de praktische ervaring die door bouwvakkers op de werf werd opgedaan, invloed had die verder reikte dan de dagelijkse bouwpraktijk, en ook de formele wetgeving van de bouwsector mee vormgaf.

Dit kruispunt tussen rechts- en constructie-geschiedenis blijft onderbestudeerd, terwijl het nochtans een aantal urgente historiografische hiaten op tafel legt.¹¹ De weinige rechtshistorici die zich hebben toegelegd op de bouwsector, vertrekken namelijk steeds van klassieke formele bronnen en wetteksten, en focussen daarbij voornamelijk op de evidentere impact van conventionele actoren zoals architecten, ingenieurs, of aannemers op het wetgevend kader.¹² Dit onderzoek wil echter verkennen hoe de onderbelichte figuur van de bouwvakker, vaak via andere vormen van kennis zoals informele knowhow of werfervaring, desalniettemin bepalend was voor de ontwikkeling van het (Belgische) bouwrecht in de twintigste eeuw.

Het terug op de voorgrond plaatsen van deze verwaarloosde figuur is echter allesbehalve evident. Dat van alle actoren betrokken bij het bouwproces bouwvakkers veruit het minst bestudeerd blijven, is ongetwijfeld te wijten aan hun beperkte aanwezigheid in historisch bronnenmateriaal. Vooral (publieke) opdrachtgevers, architecten of ingenieurs lieten archieven van bouwprojecten na, en deze bevatten eerder materiaal over het *geplande* bouwproject dan over de daadwerkelijke uitvoering. Hierdoor blijft, zoals baanbrekend bouw- en rechtshistoricus Robert Carvais al aanhaalde, de stem van 'arbeiders verstomd'.¹³ Zelfs de minder ontgonnen archieven van aannemers privilegiëren eerder promotiemateriaal, financiële en legale documenten of technische tekeningen ten koste van

getuigenissen over de rol van de arbeider. Niettemin hebben sommige auteurs geprobeerd deze archiefstijl te doorbreken door werffotografie te analyseren als een sleutel tot discussies over de arbeidsomstandigheden van (vrouwelijke) bouwvakkers, of door uitzonderlijke documentatieproductie bij 'moments of crisis' – technische tegenslagen, werfongevallen of stakingen – te herlezen op zoek naar de impact van arbeiders.¹⁴

Dit artikel hanteert nog een andere aanpak: door te focussen op voornamelijk administratief en juridisch archiefmateriaal van de Algemene Centrale van de Bouw – van jaarrapporten en pers, tot correspondentie en enquêtes. Deze worden bewaard in het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), een archiefinstelling die ontstaan is uit de toenmalige verzuilde maatschappijstructuur van België.¹⁵ Hoewel de archieven van dit instituut uitgebreid worden geraadpleegd, bleven de jaarrapporten van de bouwvakbond onderbestudeerd, ondanks de schijnbare evidentie als rijk bronnenmateriaal. Voor bouwhistorici kan deze collectie inderdaad cruciaal administratief en juridisch bronnenmateriaal bieden dat inzicht geeft in de arbeidsomstandigheden waarin ons architecturaal erfgoed geproduceerd werd. Dit bronnenmateriaal wordt aangevuld met documenten uit persoonlijke collecties van architecten, publieke aanbestedingsdocumenten en rapporten van de Belgische dienst voor arbeidsinspectie. Via een dergelijke compilatie wordt geprobeerd de vergeten maar impactvolle geschiedenis van de Centrale bloot te leggen. Na een kort overzicht van de historische ontwikkeling van de Centrale, worden de twee belangrijkste strijdpunten van de vakbond getraceerd – een eerlijk inkomen, en werfveiligheid. Als conclusie worden deze twee thema's opnieuw verbonden aan de hand van één sprekende groep van bouwvakkers – betonwerkers, om te verkennen hoe vakbonden en arbeiders proactief hun bouw kennis mobiliseerden als antwoord op de opkomst van nieuwe bouwtechnologieën en verhoogde arbeidsrisico's juridisch wisten te valoriseren.

HET BOUWEN VAN EEN BOND

Het eerste 'Buitengewoon Congres der Bouwwerkers', georganiseerd op 17, 18 en 19 Januari 1909, markeerde het officiële en historische startschot voor de oprichting van de Algemene Centrale der Bouwwerkers van België. De conferentie vond plaats in het symbolische Volkshuis, ontworpen door befaamd Belgisch architect Victor Horta, en het hoofdkwartier van de in 1885 opgerichte socialistische Belgische Werkliedenpartij, die de Algemene Centrale openlijk steunde. De organisator was de Federatie der Bouwwerklieden, de vertegenwoordiger van verschillende onafhankelijke en vaak lokale vakverenigingen van metsers, dakdekkers en andere bouwarbeiders. Het congres was daardoor

een unicum, omdat het zo voor de eerste maal de krachten van verschillende gefragmenteerde arbeidersverenigingen van één sector bundelde over het hele land.

'Uw wetboek, uw evangelie, uw bijbel', zo omschreef befaamd socialistisch politicus Auguste De Brouwere de originele statuten van de Centrale aan zijn nieuwe arbeidersleden. Met zinsneden als 'eigendom is diefstal' of de omschrijving van niet-aangesloten arbeiders als 'klasseverraders' bevatte de tekst inderdaad een aantal opmerkelijke passages die voorbij droge voorschriften gingen en de uitgesproken ideologie van de organisatie ondubbelzinnig duidelijk maakten. Dit links agenda moest gerealiseerd worden door de oprichting van gemeentelijke en gewestelijke takken over het hele land. Deze dienden niet alleen een lokaal sociaal vangnet voor leden uit te bouwen via het opzetten van 'ziekte- en ongevallen-ondersteuning' en een 'pensioenkas', maar ook 'werkstakingen' en 'lock-outs' te coördineren om lokale loonverbeteringen te bekomen. Tot slot plande het huishoudelijk reglement van de Centrale een dienst 'rechtskundige bijstand', die door een vakbondsadvocaat te voorzien leden moest ondersteunen bij eisen en conflicten over arbeidsongevallen op de werf. Zo werden de speerpunten van loon en veiligheid vanaf de stichting van de Centrale vastgelegd als essentiële doelstellingen van de organisatie.¹⁶

Het vormen van een gecentraliseerd 'eenheidsfront' waartoe het 'Buitengewoon Congres der Bouwwerkers' het startschot gegeven had, bleef het eerste decennium na oprichting de leidraad van de vakbond.¹⁷ De versnipperde regionale verenigingen voor hout- en meubelwerkers traden vier jaar na de stichting toe en kort na de oorlog in 1921 bood de Centrale ook onderdak aan diverse vakbonden van 'gemengde vakken' zoals steenkappers, kasseileggers en schilders. Met deze uitbreiding zag de organisatie haar ledenaantal vertienvoudigen van een 5000-tal bij de oprichting, tot meer dan 50 000 bij de eenmaking.¹⁸ Deze ledenexplosie werd bovendien gevoed door de uitgekende propaganda- en persstrategie van de Centrale, waarin elke publicatie telkens tweetalig verscheen. Naast algemene jaarrapporten publiceerde de organisatie in haar beginjaren het meer gespecialiseerde weekblad 'De Bouwwerker'. Dit riep op tot centralisatie en diende expliciet om nieuwe leden te ronselen, maar het berichtte ook over lokale stakingen, rechtsbijstand, en nieuwe bouwtechnieken. Na de wapenstilstand ging de organisatie verder met het maandblad 'De Ontvoogding', dat zou blijven lopen tot de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. De Centrale zag het blad als 'arsenaal van ons strijdgereedschap', en gebruikte het

als spreekbuis om maatschappelijke thema's zoals loon, oorlogsschadeloosstelling, en rechtsbijstand verder op de kaart te zetten.¹⁹ Daarnaast lanceerde de Centrale ook het korter lopende tijdschrift *Arbeid en Kennis*. Vooral gericht op de culturele ontwikkeling van haar leden, gaf het hangkaarten en ideologische posters uit, en hielp het mee de zogenaamde 'syndicale bundeltjes' te publiceren – brochures die Belgische arbeiders informeerden over hun nieuwe sociale rechten.

Dankzij deze propagandastrategie wist de vakbond een constant toenemend aantal leden uit diverse sectoren aan te spreken en een steeds sterkere politieke onderhandelingspositie te verzekeren. Die groei en centralisatie betekenden echter ook een sluimerend gevaar: de koepel dreigde namelijk steeds minder sectorspecifiek te worden. Deze uitdaging werd aanpakkt door per nijverheid technische commissies op te richten, die meteen ook gespecialiseerde congressen zouden organiseren.²⁰ Zo werd vanaf 1921 het vakcongres van de bouwnijverheid jaarlijks georganiseerd in hetzelfde Volkshuis. Deze bijeenkomsten fungeerden niet alleen als spreekbuis om bouwarbeiders te sensibiliseren rond veranderende arbeidswetgeving rond thema's zoals loon, weerverlet, werfveiligheid of loodwitvergiftiging bij schilderwerken.²¹ Ze boden ook een cruciaal klankbord voor vakbondsleden, waarlangs de vakbondstop de besognes en intieme kennis van bouwpraktijken van bouwvakkers strategisch kon vertalen naar legaal lobbywerk.

Via lokale afdelingen van deze gespecialiseerde nijverheidstakken probeerde de Centrale tot slot steeds meer de soms gewelddadige protestacties en stakingen te vermijden dankzij vreedzaam en georganiseerd sociaal overleg. Vanaf het midden van de jaren twintig wist de Centrale effectief een toenemend aantal collectieve arbeidsovereenkomsten af te sluiten. Met sectorale contracten voor baksteenbakkers in de Rupelstreek, cementfabriekarbeiders rond Luik of steenkappers in Kortrijk, situeerden deze zich initieel vooral rond de productie van bouwmaterialen. Als schijnbaar alledaagse archiefdocumenten verbreden deze kleinschalige collectieve contracten toch op verrassende manier voorgaand onderzoek van auteurs zoals Kiel Moe en Jane Hutton. Door het traceren van de oorsprong van bouwmaterialen, legden zij bloot hoe de productie van iconisch stedelijk erfgoed in New York zoals het Central Park of het Empire State Building bouwactiviteiten hebben vereist die veel verder reikten dan de grenzen van de bouwsite en globale 'material geographies' met zich meebrachten. De verscheidenheid van regionale collectieve arbeidsovereenkomsten toont aan hoe architectuur geografische bouwecologieën genereert die meteen ook een belangrijke impact hadden op de materiële arbeidscondities en -wetgeving in de bouwsector voorbij de nauwe limieten van de werf.

In een latere fase slaagde de Centrale er dan uiteindelijk in de omstandigheden op de bouwplaats zelf ook te beïnvloeden, met collectieve arbeidsovereenkomsten binnen de regionale bouwsectoren van Antwerpen, Doornik, Brussel of Eeklo. Zo effende de organisatie het pad richting georganiseerd sociaal overleg dat na de nationale staking van 1936 en de Tweede Wereldoorlog zou worden geïnstitutionaliseerd via de oprichting van verschillende landelijke paritaire comités per nijverheid, inclusief de bouwsector. Ondertussen had de Centrale echter al haar strijdpunten van loon en veiligheid op verschillende vlakken verdedigd. Zoals de volgende twee secties aantonen, legde ze zo, via een combinatie van stakingen, propaganda en onderhandeling, tijdens het interbellum de cruciale basis voor de verdere uitbouw van welvaartswetgeving in de naoorlogse bouwsector in België.

'GELIJK LOON BIJ GELIJKE ARBEID!': DE STRIJD VOOR EEN EERLIJK INKOMEN

'Gelijk loon bij gelijke arbeid' – het is ongetwijfeld de slagzin die over alle jaarverslagen en perspublicaties van de Centrale het meest te lezen valt. Samen met krantenkoppen voor een 'evening der loonen', slogans tegen 'uitgehongerde arbeiders', of roepkreet 'geld voor brood', maakt het duidelijk dat de strijd voor een eerlijk inkomen dé kernambitie was voor de groeiende bouwvakbond. Zonder geïnstitutionaliseerd sociaal overleg waren, zoals de leuzen op de vele spandoeken duidelijk maken, stakingen en straatprotest het belangrijkste wapen voor de Centrale om dit streefdoel te verwezenlijken. Toch blijkt het fotografisch materiaal dat van stakingen van de bouwvakbond bewaard is verrassend schaars, en documenteert het bovenal de meest gemediatiseerde momenten waarop de vakbond de publieke ruimte als arena van sociaal verzet inzette. Zo belicht het opnieuw die specifieke hoogtepunten van vaak grootstedelijk protest die in bestaande sociale geschiedschrijving reeds uitgebreid beschreven zijn als de cruciale kantelpunten van de socialistische beweging en de prille welvaartstaat, met de nationale stakingen van 1932 en 1936 als voorbeelden bij uitstek.

Hoewel dit ontegensprekelijke sleutelmomenten waren, maskeert dit soort documentatie de even intense, maar veel minder zichtbare, alledaagse en aanhoudende strijd die de bouwvakbond over het land voerde via kleinschalige stakingen, werflock-outs en lokaal lobbywerk. Om dit te begrijpen, moeten we de aandacht verschuiven van spectaculair beeldmateriaal naar vaak discretere bureaucratische documentatie en administratieve archieven. Dit type bronnen mag dan veel minder wervend lijken, toch geeft het een veel duidelijker inzicht in de verrassende reikwijdte van de wetgevende macht die bouwvakkers op de alledaagse realiteit van de werf wisten uit te oefenen.



3 EN 4. Stakingsstrijd voor een eerlijk inkomen.

▲ 1 mei, Gent 1923

(AMSAB-ISG, f0000969)

▼ Manifestatie van bouw-
arbeiders in Brussel,
september 1932

(AMSAB-ISG, f0004733)



STAKINGEN EN LOCK-OUTS IN 1922

VERBODEN	Werk, fabriek en bedrijfsnaam in het conflict betrokken	DATUM		In regel met de Centrale	Stakende bouw uitgevoerd	Elders verreigd	Niet verreigd	Totaal	OORZAKEN VAN DE STAKINGEN OF DE LOCK-OUTS
		BEGIN	BEÏNDEIGING						
L. Verreigd	Mechanische Courtoisie	18-12-21	18-1-22	8	—	—	1	9	Loonsvermindering: 30 centium per uur.
L. Verreigd	Paardenwerkers	3-1-22	25-1-22	40	10	10	20	80	Overbrenging akkoord: 13 area loon voor 8 area.
L. Verreigd	Ischiadische Vries-Lila	31-12-21	18-1-22	—	—	—	—	—	Loonverm. Nierbeling 100 t. h. Zondagwerk.
L. Verreigd	Houtwerkers	4-1-22	30-1-22	164	7	3	—	173	Loonvermindering gronweten.
L. Verreigd	Houtwerkers	14-1-22	31-1-22	284	—	—	—	284	Toepassing overbrenging gesloms 8 November.
L. Verreigd	Houtwerkers	13-1-22	13-4-22	23	—	—	—	23	Toepassing minimumloon volgens overeenkomst.
L. Verreigd	Geschiedeniswerkers	4-3-22	2-4-22	1	—	68	1	70	Loonen en verhoersakkoord.
L. Verreigd	Houtwerkers	13-3-22	16-3-22	22	—	2	1	25	Toepassing akkoord.
L. Verreigd	Amsterdam - Eze h.	16-3-22	22-3-22	28	4	—	—	32	Paging bij instelling nader jongere werkdienst.
L. Verreigd	Houtwerkers (Landst.)	27-3-22	10-4-22	20	—	11	—	31	Aankomst tegen afbreken: vergoeding van een 14.
L. Verreigd	Houtwerkers (Landst.)	14-4-22	21-4-22	14	—	—	12	26	Invoering nieuw wetenschapp. Opleg.
L. Verreigd	Houtwerkers (Landst.)	14-4-22	18-5-22	42	4	—	—	47	Weigering tot onderbrengen. Werkman doorbrengen.
L. Verreigd	Houtwerkers (Landst.)	13-5-22	30-5-22	17	—	3	—	20	Niet-afbrengen tusschen fronten. Loonverm.
L. Verreigd	Schrijvers	15-5-22	11-6-22	30	—	—	—	30	Loonen vermindert van 3 mark op 2 fr. 50.
L. Verreigd	Schrijvers	27-5-22	30-5-22	25	2	25	—	52	Invoering akkoord.
L. Verreigd	Schrijvers	3-6-22	23-6-22	57	5	20	8	90	Vraag loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	18-6-22	24-6-22	21	—	—	—	21	Voor afbreken. Verhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	21-6-22	23-6-22	5	—	—	—	5	Verhoging met 30 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	20-6-22	22-6-22	48	12	27	—	88	Machinerie van 1/4 uur in plaats van op 1/2 uur.
L. Verreigd	Houtwerkers	20-6-22	22-6-22	60	—	—	—	60	Loonvermindering.
L. Verreigd	Houtwerkers	27-6-22	12-7-22	408	16	—	27	542	Loonvermindering 20 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	27-6-22	22-6-22	41	—	—	—	41	Werkster beboet met 2 mark.
L. Verreigd	Houtwerkers	26-6-22	28-6-22	32	—	10	—	42	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	28-6-22	11-7-22	122	13	15	—	150	Doorending 4 werkers.
L. Verreigd	Houtwerkers	3-7-22	19-7-22	1.372	25	—	10	1.407	Loonvermindering van 10 t. h. op 27 Maart.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	97	23	2	—	122	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	411	88	112	12	623	Loonvermindering 20 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	230	—	—	—	230	Loonvermindering.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	21	—	—	—	21	Loonvermindering 10 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	95	—	—	3	98	Loonvermindering 10 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	17	—	20	4	41	Loon vermindert met 1/8.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	10	—	1	—	11	Loonvermindering 10 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	14	—	1	—	15	Loonvermindering 10 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	374	5	—	14	393	Loonvermindering.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	270	2	—	1	273	Loonvermindering 10 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonvermindering 20 centium dienste.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	3	—	—	—	3	Overbrenging akkoord van een werkm.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	49	8	—	3	60	Vraag patroon vergoeding akkoord verhoogd werk.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	175	25	77	28	305	Loonverm. Uithoofden Schiedersd. afgeven.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	10	—	—	—	10	Verhoging tarief.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	1.458	282	311	47	1.898	Loonverhoging. Pien van loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	95	—	44	7	146	Overbrenging akkoord. Overbrenging betaling loonen.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	444	21	12	—	477	Verhoging loonen. Schiedersd. van 28 April 1922.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Meerdere bevestigingen. Solidariteit met andere snaken.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	282	1	1	—	284	Loonvermindering 20 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	8	—	2	6	16	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	4	—	—	—	4	Tegen loonvermindering.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	54	2	17	22	95	Vergoeding verhuurkosten.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	20	—	10	6	36	Samenhang der loonen.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	9	—	—	—	9	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	100	—	15	30	145	Loonverhoging: 25 centium per uur.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	43	—	13	7	63	Verhoging met 10 t. h.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	9	—	—	2	11	Vraag opslag: 1 fr. 25 tot 1 fr. 40 per uur.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	45	2	—	—	47	Tegen loonvermindering.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	11	—	19	2	32	Overbrenging akkoord.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	8	—	14	—	22	Doorending van een model.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	3	1	35	40	89	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	208	25	475	—	708	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	5	—	—	—	5	Doorending voorspraak.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	70	3	55	8	136	Overbrenging akkoord vroeger door patroon bijgetreden.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	11	1	—	—	12	Doorending werker.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	7	9	2	—	18	Weigering 30 centium verhoging vooruit bij contract.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	37	18	—	—	55	10. 12.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	4	—	—	13	17	10. 12.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	40	—	1	1	42	Verhoging 5 t. h. Toepassing tarief voor huiswerk.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	10	—	10	10. 12.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	5	2	—	—	7	Doorending verhuurkosten.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	14	—	—	—	14	Voor afbreken. Verhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	39	—	—	—	39	Weigering opslag uit te betalen.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Loonverhoging.
L. Verreigd	Houtwerkers	1-7-22	1-8-22	—	—	—	—	—	Lo

ONDERHANDELINGEN EN UITSLAGEN	AANMERKINGEN
Herneming aan oude voorwaarden. Mislukking. Betsing 8 uur voor 8 uren. 4 slachtoffers. Vermindering van 25 in plaats van 17,5 centiem. 100 t. h. afgeleverd. Behoud vroeger loon. Voldoening. Verhoging van 5 centiem per uur. Verhoging: 5 tot 15 centiem voor 28 werkliden. Voldoening. Betsing 8 uur voor 8 uren werk. Voldoening. Eenige slachtoffers. Vermaad der Kristenen. Verhoging: 10 tot 25 centiem voor geheel het personeel. Voldoening. Voldoening. Herneming aan 2 fr. 75 per uur. Behoud vroeger salaris. Doorgeronden werkmans terugkomsten. Syndikale erkenning. Loonen 2 fr. 60 (onder 300). Syndikale erkenning. Algemeen loonverhoging. 10 t. h. vermindering met ingang op 1 Mei 1922. Behoud vroeger salaris. Herneming van het werk vóór onderhandelingen. Geluagd. Doorgeronden slachtoffers. Doorgeronden werkmans niet terugkomsten. Verhoging: 25 centiem per uur. Onderwerpen aan Scheidsraad. 4 werkmans terug in dienst. S. t. h. vermindering 1 jaar. Scheidsraad te beslissen over tweede vermindering. Mislukking. Vermindering 12 t. h. gewaarborgd 1 Januari 1922. Herneming aan de vroegere voorwaarden. Vermindering: 10 t. h. Een kategorie kreeg 7 tot 13 centiem opslag. Syndikale erkenning. Behoud vroegere loonen. Premie van 17 tot 25 cent. per uur afgeschaft. Loonwerk van 0.04 p. uur. Verm. S. t. h. na 3 Juni 1922. Teruggetrokken en vroeger loonen weer geldig. Id. Herneming met 5 t. h. vermindering. 10 t. h. vermindering. Een kategorie kreeg 7 tot 13 centiem opslag na de vermindering van 10 t. h. Stakers verplaatst. Id. Voldoening. Afschaffing stakewerk. 18 centiem verhoging voor ongeschoolden. Voor anderen herlening. Behoud tarief. 20 der stakers 40 centiem verhoging; ongeschoolden, 25 centiem; 1/3 der geschoolden, 30 centiem; niet-geschoolden, 19 centiem per uur. Algemeen verhoging. Doorgeronden terug in dienst, almede vier andere werkmans. Betsing auctoral. Mislukking. Algemeen loonverhoging. Verhoging van 10 tot 25 centiem. Herneming zonder vermindering. Blijft tot 20 Augustus waktop ontslag met 120 frank. Verhoging van 3 tot 10 centiem per uur. Verhoging van 25 centiem per uur. Mislukking. Id. Voldoening. Pleit gewonnen. « Statu quo ». Werkman terug in dienst. Verhoging 25 centiem per uur. Verhoging 25 centiem per uur. Werkman in kategorie verplaatst. Mislukking. Loonen getracht van 1 fr. 70 op 2 frank; van 1 fr. 50 op 1 fr. 60; beoeden 1 fr. 50, verhoogd met 10 t. h. Stakers verplaatst. Proef van tien weken met gewaarborgd loon. Op 17 jaar en 6 maanden proef, gewaarborgd loon, 1 fr. 62; onder 17 jaar: 1 fr. 15. Mislukking. Voldoening. Id. Id. Id. Stakers verplaatst. Betsing tarief. Syndikale erkenning. Voldoening. Verhoging van 20 centiem voor loonen van 2 fr. 60; voor loonen van 1 fr. 50 tot 2 fr. 50, 20 cent. verhoging geschoolden, 15 cent. ongesch. Staking niet gedindigt op einde December 1922. Voldoening. Stakers vervatgen door onderwerpen. Bedreiging met loonvermindering ingetrokken. Verhoging minimumloon: 1 fr. 25, 1 fr. 50 en 1 fr. 75 per uur. Pleit gewonnen; nachtwerk 10 centiem per uur verhoogd. Staking niet gedindigt op einde December 1922. Id. Id. Id.	Door deze beweging, loonen zonder chitd verhoogd 25 vijf patroons. Organisatie voort. Kristenen komen bij ons. Nieuwe leden opgeschreven. Footen niet te wijten aan de werkmans. Patroons hebben onschetkbaar Scheidsraad gemaakt. Deze beweging had voor genut de loonen te doen stijgen in gelijkaardige ondernemingen. Solidariteitsbeweging met Transportarbeiders. Beweging priefd door de Kristenen. Stakers verplaatst door doeren. Kristenen komen tot ons over. Bij Brys duurde de staking vier weken (geluagd). Beweging gaat voort. Gescht opgelost ten voordeele der werkliden. Beweging gaat voort. Id.

Onze Patroons!



Op straat heeft hij praats :
— Ik zal die « rekels » wel op de
pooten trappen !



I Huis heeft! het hem te pakken :
— Men zou zeggen, « Mijnheer »,
dat die « rekels » u op de pooten
trappen !? Domoor !!!
— Ja, maar ik wist niet dat ze zoo
goed georganiseerd zijn..

► 6. 'Onze Patroons',
De Ontvoogding 14
(1925) 8, 1

Patroons' de sterke organisatie achter bouwvakkers-stakingen steevast zouden hebben onderschat. Anderzijds publiceerde de vakbond in haar jaarrapporten telkens de eindbalans van het cumulatieve 'meerloon' dat deze lokale stakingen voor de arbeidsklasse hadden opgeleverd, wat de globale loonstrategie van de Centrale onderlijnt.²²

In het begin van haar bestaan had de organisatie inderdaad voornamelijk loonaanpassingen gerealiseerd via directe staking. Na het neerleggen van werk door bouwarbeiders, werden meestal lokale ad-hoc scheidsraden opgezet, waarbij een rechter werd aangesteld om tot een schikking te komen tussen vertegenwoordigers van de Centrale, en regionale patroonssyndicaten.

MINIMUM DE SALAIRE

RÈGLEMENT

En cas de résilite, l'entrepreneur pourra se plaindre d'abord de l'administration, soit temporairement, soit définitivement.

Proportion de nombre des apprentis — En ce qui concerne les apprentis de moins de dix-huit ans, par sexe, on se rend compte, d'après les statistiques, que les professions manuelles, les travaux agricoles et les travaux industriels sont les plus répandus, les autres professions étant en proportion plus faible.

8

- 8 EN 9. Datacentralisatie van regionale en sectorale loongegevens.
- ▲ Loonenquête (AMSAB-ISG, 158/4.A/00697)
- ▼ Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voor 1930-1931*, Brussel 1932 (AMSAB-ISG, 158/1.A/00011)

**CENTRALE GÉNÉRALE
DU BATIMENT, DE L'AMEUBLEMENT
ET DES INDUSTRIES DIVERSES
DE BELGIQUE**

THÈRE : MAISON DU PEUPLE, BRUXELLES



**ALGEMEENE CENTRALE
VAN BOUW, AMEUBLEMENT
EN GEMENGDE VAKKEN
VAN BELGIE**

CENTRALE ZETEL : VOLKSHUIS, BRUSSEL

TELEPHONE 11.47.09
COMPTES CHEQUES POSTAUX : 9288

ANNEXE 11-1-V
A RAFFLER

BRUXELLES, LE 15 Oktober 32 193

BUREAU : RUE JOSEPH STEVENS, 9

**Aalst-Gent Bouw- St Nikolaas-Turnhout-Hasselt-
Mechelen-Brugge-Kortrijk-Oostende-Yper-Meenen
Ronse**

LEEN KAMMRAAD SECRETARIS DER AFD. B.I.N.G.

ORDEP BETAALRECHTEN

Waarde Makker,

We weten dat het op heden moeilijke oogenblikken zijn en het niet te best gepast is U iets meer te vragen dan het gewone reeds zware werk. Toch meenen we U nog een bewijs uwer goedheid aan de belangen uwer leden te mogen vragen.

Vroeger reeds hadden we de gewoonte U op geregelde tijdstippen om opgave der betaalde loonen in het Bouwvak te verzoeken.

Zekere omstandigheden hebben de voortzetting van deze dokumentatie bemoeilijkt.

We meenen dat met het oog op aanstaande aanvallen der patroons op de arbeidsloonen, het noodzakelijk is juist en sterk gede-
kunteerd te zijn en door ons flinke actie te kunnen weerstand bieden

Mogen we U dan verzoeken om ons nogmaals de volgende inlichtingen te bezorgen, die we enkel vragen aan eenige uitgekozen afdelingen:

WELK IS HET LOON OP 1 OKTOBER DER NIEERD BETAALDE VAKKEN:

Metsers.....	Steenkappers(vitie).....
Flakkers.....	Steenkappers (blauwe).....
Timmerlieden.....	Schilders.....
Aardewerkers.....	Kasseiers(per uur).....
Verfleurers.....	(per meter.....
Vloerders.....	Dienders.....
(daghuur	

SECTEUR	Métiers	Plumiers	Schneiders	Tailleurs de robes	Chap- pêtres	Schneiders	Patrons	Terrassiers	Bricoliers	Tailleurs	Couvriers	Blanchisseurs	Blanchisseurs	Revetisseurs	Polisseurs
Aalst	3.25	3.25	3.25	8.25	6.25	3.25	3.25	5.00	—	—	—	—	4.75	6.25	6.25
Antwerpen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bruxelles	7.35	7.35	7.35	7.45	7.45	7.35	7.35	6.35-6.85	—	—	5.40-6.00	6.35	7.05-7.45	7.45	7.05-7.45
Gent	8.50	8.25	8.00	—	—	—	3.50	6.25	8.00	—	—	—	—	—	—
Leuven	8.50	8.50	8.50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Liège	7.35-7.50	7.35-7.50	—	—	—	—	7.00	6.00	4.50-7.20	4.50	—	—	6.75-6.25	7.35	7.35-7.50
Mechelen	3.25	3.25	—	6.50	3.25	3.25	4.75	4.50	—	7.50 à p.	—	—	—	—	—
Monaco	6.75-7.00	7.00-7.50	8.50	7.50	7.50	8.75	5.75 à 6.00	6.00	—	—	—	—	4.00	5.50	5.50
Namur	7.50	7.50	7.50	—	—	—	7.50	7.00	—	—	—	—	—	—	—
Oostende	3.00	3.00	—	5.50	4.50-5.00	—	4.75	4.75	—	—	5.50	5.50	6.00	8.50	7.00
Turnhout	3.25-3.75	3.25-3.75	3.25-3.75	6.50-6.75	6.00	3.00	6.00	4.80	—	—	—	—	—	8.45	6.00
Yper	5.50-5.75	5.25-5.50	3.00-3.50	—	3.00-3.50	—	3.00-3.50	3.00-3.25	5.50-6.00	4.75-5.00	—	—	4.75-5.00	5.25-5.75	5.25-5.50
Zandvoort	3.00-4.00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zandvoort	3.80	3.80	3.80	6.15-6.65	5.50-5.80	5.50	—	4.75-5.00	35-35.50	—	—	—	4.75	—	—
Zandvoort	5.75-6.25	5.75-6.25	—	—	5.75-6.00	5.00-5.50	—	5.00-5.50	—	—	—	—	4.75-5.50	6.15-6.40	5.75-6.00
Zandvoort	6.50-7.00	6.50-7.00	—	—	6.75-7.25	5.85-6.25	—	—	4.50 p. h.	—	5.50-5.75	5.25-5.50	—	6.75-7.25	—
Zandvoort	5.75	5.75	6.00	6.50	5.75-5.80	6.00	5.00	5.25-5.50	—	—	—	—	6.00-5.75	5.75	—
Zandvoort	6.00	6.00	6.00	—	6.00	6.25	6.00	6.50-7.00	—	—	—	—	5.00	6.00	6.00
Zandvoort	8.25	8.25	6.00	—	6.50	6.25	6.50	8.75	—	—	—	—	6.65	6.50	6.50
Zandvoort	6.75	6.75	6.75	8.00	6.75	—	6.50	6.00	—	—	—	—	5.90	6.45	6.75
Zandvoort	6.50	6.10	6.00	—	6.00	5.50	5.50	3.00	—	—	—	—	5.00	6.00	6.00
Zandvoort	5.25-5.50	5.50	—	—	4.75	5.00	3.75-4.50	4.00-5.50	5.00	—	—	—	—	5.75	—
Zandvoort	5.50-6.50	5.50	5.50-6.50	—	5.50-6.50	4.75-5.50	3.00	4.00-4.75	—	—	—	—	—	5.00-5.50	—
Zandvoort	7.00	6.75	6.50	—	7.00	7.00	5.50	6.75	7.00-8.00	7.00-8.00	7.00	—	5.00	7.00	6.50
Zandvoort	6.50	6.50	6.50	6.75-7.00	6.50	6.50	6.50	6.00-6.50	—	—	—	—	6.50	7.00	6.50
Zandvoort	7.00-7.50	7.00-7.50	6.00-7.00	6.00-7.00	7.00-7.50	7.50-8.50	6.50-7.00	5.25-6.50	4.50	—	3.50-6.50	6.50-5.50	7.00-7.50	7.00-7.50	—
Zandvoort	5.75	5.75	6.50	6.50	5.75	—	5.50	4.75	—	—	—	—	4.75	5.75-6.25	5.75
Zandvoort	6.00	6.00	7.00	—	5.50	5.50	4.50	4.50	—	—	3.50	—	4.00	—	6.00
Zandvoort	5.80	5.80	5.80	—	6.10	4.75	5.80	4.75	33-35.50	—	—	—	—	6.10	—
Zandvoort	5.25	5.25	5.25	—	5.25	—	5.25	—	—	—	—	—	4.25	5.50-5.75	5.25
Zandvoort	6.00	6.25	6.25	7.00	6.00	6.00	5.80	5.25	4.25	4.25	—	—	5.05	6.10	6.00
Zandvoort	6.50-7.00	6.80	—	6.50	6.25	—	6.25	5.50	6.00 à 7.00	—	—	—	—	6.25	6.25
Zandvoort	6.25	6.25	—	6.50	6.00	6.25	6.00	3.50	—	—	—	—	—	6.50	6.25
Zandvoort	5.25	5.25	—	—	5.50	6.00	5.00	—	—	—	—	—	—	5.25	—
Zandvoort	6.25	6.25	7.00	6.75	6.50-7.25	7.25	6.25	3.50	3.50	6.00	3.25-4.25	—	3.40	6.25	6.25
Zandvoort	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zandvoort	5.00	5.00	5.00	5.50	5.00-5.50	—	4.75-5.00	3.75-4.00	—	—	—	—	—	5.25-5.75	5.25-5.75
Zandvoort	5.75	—	—	—	5.75	—	—	4.75	—	—	—	—	—	5.75	5.75
Zandvoort	4.75-5.75	4.75-5.75	4.75-5.75	—	—	—	—	4.50-5.00	—	—	—	—	—	—	—

Deze praktijk bleef courant tot in de jaren twintig, waarin nog steeds meerdere scheidsraden tot loonschikkingen kwamen in diverse regio's en sub-sectoren, van 'de nijverheid voor vuurvaste bouwmaterialen' rond Bergen, over 'timmerlieden in Turnhout', tot 'steenkappers in Kortrijk'.²³ Zoals Afbeelding 7 illustreert, streefde de Centrale tegelijk ook al in haar beginjaren tactieken van vreedzame loonsverbetering na, door via lobbywerk bij gemeenteraden lokale verordeningen omtrent minimumbarema's goedgekeurd te krijgen.

Hoewel de transitie allesbehalve rechtlijnig was, heroriënteerde de Centrale tijdens de jaren 1920 langzaam haar aanpak richting 'loonbewegingen zonder strijd'.²⁴ Zoals historica Gina Deneckere al vaststelde, werd in België de 'strategie van de arbeidersbeweging om straatrumoer en stakingen af te remmen in de crisistijd' steeds explicieter uitgerold.²⁵ De Centrale was een schoolvoorbeeld, en predikte be-
dachtzaamheid:

De staking is een al te ernstig wapen om het zoo maar te pas of te onpas aan te wenden. Met er al te vaak zijn toevlucht toe te nemen, loopt men gevaar de waarde van dit machtig actiemiddel in de oogen van de tegenstander te verminderen.

Dat het stakingswapen spaarzaam en efficiënt moest worden ingezet, was echter niet alleen omdat de Centrale de effectiviteit van protest wilde verzekeren, maar ook omdat het een aanslag was op haar financiële reserves. Juist omdat uurlonen zo laag waren, konden stakingen in het begin van de twintigste eeuw enorm lang aanslepen – verschillende duurden zes maanden of langer – tot op het punt dat de organisatie schoorvoetend moest toegeven dat haar 'geldelijken toestand' in 'gevaar' gebracht werd.²⁶ Steeds meer begon het centraal bestuur van de bouwvakbond dus expliciet 'kameraden aan te moedigen tot het sluiten van collectieve werkcontracten'.²⁷ Om sterk en geïnformeerd aan de onderhandelingstafel te kunnen aanschuiven, orkestreerde de koepelorganisatie een steeds intensiever systeem van datacollectie. Hierbij stuurde het centraal bestuur gestandaardiseerde invulformulieren en enquêtes rond naar haar regionale deeltakken, om zo fijnmazige gegevens omtrent lokale loonschalen te centraliseren. Dit liet toe om paritaire contracten af te sluiten op maat van zowel specifieke bouwberoepen, zoals cementfabrieksarbeiders, baksteenbakkers of elektriciens, als van de gefragmenteerde regionale bouwmarkten.

Dit lukte eerst in kleinere steden zoals Eeklo of Doornik (1924), maar in 1928 bezegelde de Antwerpse

dans les différentes régions du pays.																
	Boisbains	Champs-Élysées	Flandres	Céramiques	Produits céramiques	Boisbains de verre	Boisbains de verre	Couverts de porcelaine	Porcelaine	Alimentaire	Cassino	Produits céramiques	Papeterie	Serrurerie	Boisbains	Boisbains
1924	0.00	8.75	5.75	---	33 à 32 fr.	---	---	---	---	---	3.50-4.75	---	---	---	---	---
1925	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1926	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1927	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1928	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1929	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1930	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1931	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1932	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1933	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1934	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1935	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1936	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1937	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1938	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1939	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1940	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1941	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1942	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1943	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1944	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1945	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1946	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1947	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1948	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1949	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1950	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1951	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1952	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1953	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1954	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1955	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1956	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1957	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1958	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1959	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1960	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1961	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1962	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1963	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1964	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1965	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1966	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1967	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1968	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1969	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1970	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1971	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1972	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1973	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1974	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1975	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1976	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1977	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1978	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1979	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1980	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1981	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1982	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1983	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1984	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1985	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1986	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1987	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1988	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1989	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1990	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1991	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1992	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1993	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1994	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1995	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1996	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1997	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1998	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1999	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2000	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2001	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2002	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2003	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2004	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2005	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2006	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2007	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2008	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2009	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2010	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2011	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2012	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2013	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2014	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2015	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2016	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2017	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2018	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2019	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2020	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2021	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2022	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2023	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2024	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
2025	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

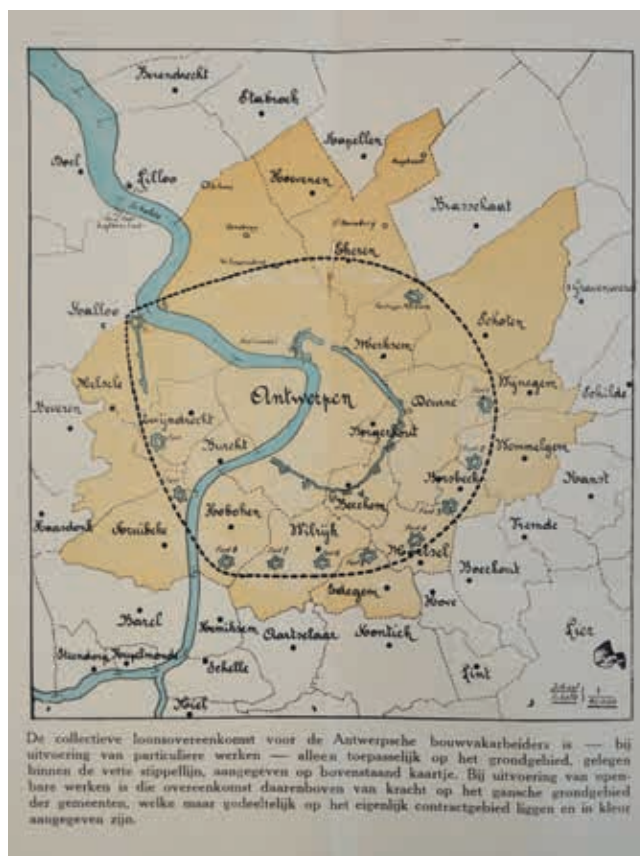
10. Arbeids-
overeenkomst
voor het Bouw-
bedrijf in Ant-
werpen en Om-
geving, 1928 &
1939 (AMSAB-1SG,
158/4.A/00699)

**ALGEMEENE CENTRALE
VAN B. A. & G. V.**
Gewestelijke Afdeling Antwerpen
Bureelen : Ommegandckstraat, 49, Antwerpen

Arbeidsovereenkomst
voor het
Bouwbedrijf
van Antwerpen en Omgeving

van kracht
vanaf 1 April 1928 tot
en met 31 Maart 1929

Druckerei « Excelsior », Somersstraat, 22, Antwerpen.



De loonen der bouwarbeiders der Antwerpse Agglomeratie, gelegen binnen de uiterste fortentlijn, worden vanaf 1 April 1928 tot en met 31 Maart 1929 geregeld volgens de hieronderstaande aanduidingen :

GESCHOOLDE ARBEIDERS

	Loonen op 1 April 1928	Loonen op 1 Juli 1928	Loonen op 1 Oktober 1928 tot en met 31 Maart 1929
Betonneerders-specialisten	5.20	5.65	5.85
Ligervlechters	5.20	5.65	5.85
Metsers	5.20	5.65	5.85
Plafonneerders	5.20	5.65	5.85
Voegers	5.20	5.65	5.85
Marmerbewerkers	5.50 (1)	5.75 (1)	5.95 (1)
Marmerpolisseurs	5.40	5.65	5.85
Blauw-steenbewerkers	5.50 (1)	5.75 (1)	5.95 (1)
Mozaïkbewerkers	5.20	5.65	5.85
Asfaltbewerkers	5.20	5.65	5.85
Kasseiers	5.20	5.65	5.85
Glazenmakers	5.40	5.65	5.85
Loodzetters	5.40	5.65	5.85
Parketleggers	5.40	5.65	5.85
Timmerlieden	5.50 (1)	5.75 (1)	5.95 (1)
Schrijfwerkers en trapmakers	5.50 (1)	5.75 (1)	5.95 (1)
Machienwerkers (hout):			
1ste toupieur, mon- teurschaver of leider van ver- schill. machienen	6.60 (4)	7.05 (4)	7.20 (4)
Toupieur, bandzager of dresseerder	5.80 (5)	6.25 (5)	6.45 (5)
Gewone machien- werkers aan ron- de zaag of ver- dik-machien	5.20	5.65	5.85

Schalledekkers	5.55 (3)	5.90 (3)	6.10 (3)
Afbrekers-specialisten	5.30	5.65	5.85
Schilders	5.30	5.65	5.85
Wit-steenbewerkers	5.90 (2)	6.25 (2)	6.45 (2)
Wit-steenzaggers	5.40	5.75	5.95
Beeldhouwers-or- nemanisten	5.45 (1)	6.30 (1)	6.50 (1)
Mouleurs-carton- niers	5.65	6.00	6.20
Bouwsmiden	5.85	6.20	6.40
Elektrikers	5.40	5.75	5.95
Gasplaaters	5.40	5.75	5.95
Loodgieters	5.40 (1)	5.75 (1)	5.95 (1)
Chauffageleggers	5.90	5.65	5.85

- (1) Inbegrepen 10 cm. per uur voor sleet van gereedschappen.
- (2) Inbegrepen 20 cm. per uur voor sleet van gereedschappen.
- (3) Inbegrepen 25 cm. per uur voor het regelmatig gevaar aan het werk verbonden.
- (4) 25 p.h. verhooging op het loon der gewone machienwerkers.
- (5) 10 p.h. verhooging op het loon der gewone machienwerkers.

GEÛEFENDE WERKLIEDEN

	Loonen op 1 April 1928	Loonen op 1 Juli 1928	Loonen op 1 Ok- tober 1928 tot en met 31 Mei 1929
Grondwerkers-glooiingmakers	4.80	5.15	5.35
Grondwerkers-putmakers	4.80	5.15	5.35
Grondwerkers-afdammers	4.80	5.15	5.35
Grondwerkers-heiers	4.80	5.15	5.35
Grondwerkers-spoorleggers	4.80	5.15	5.35
Grondwerkers-fondmannen	4.80	5.15	5.35
Grondwerkers-niveleerders	4.80	5.15	5.35
Grondwerkers-waterwerk	4.80	5.15	5.35
Kasseiers-vastkloppers	4.80	5.15	5.35
Gewone betonneerders	4.80	5.15	5.35
Vloerschuurders	4.80	5.15	5.35
Teerders	4.80	5.15	5.35
Witters	4.80	5.15	5.35

tak eindelijk de eerste collectieve arbeidsovereenkomst voor de volledige bouwsector van een grootstad.²⁸ Hierna volgden al snel andere centrumsteden zoals Brussel en Gent. De Antwerpse CAO legde de lokale lonen vast voor één jaar, waarbij elke zes maanden een stijging werd voorzien. Dit impliceerde meteen een ongeschreven akkoord om deze CAO ook jaarlijks te herzien en te herbevestigen, en markeerde zo het kantelpunt in de jarenlange strijd voor een eerlijk inkomen en het begin van de Belgische traditie van geïnstitutionaliseerd sociaal overleg.

'SLAVEN VAN DE BOUW': DE STRIJD VOOR WERFVEILIGHEID

Met enig gevoel voor retoriek beklagde het bestuur van de Centrale van bij de oprichting haar leden als 'slaven van de bouw', door het vaak onveilige, ongezonde en uitputtende werk dat bouwvakkers zes op zeven moesten leveren. Deze aanklacht tegen de bouwsector als 'vooroorlogs slavenstelsel' zou blijvend gehanteerd worden doorheen het interbellum, en symboliseert het tweede cruciale front waarop de vakbond streed: werfveiligheid.²⁹

Nochtans hadden de socialistische Belgische Werkliedenpartij en de algemene arbeidersbeweging al rond de eeuwwisseling een belangrijke doorbraak be-

reikt. Op 24 december 1903 trad de wet op vergoeding voor arbeidsongevallen in werking, die een forfaitaire vergoeding voorzag voor werknemers bij ongelukken op de werkvloer, ongeacht wie aansprakelijk was, en het begin markeerde van een arbeidsongevallenwetgeving in België. In het zog van deze baanbrekende wet verscheen bovendien een bredere regelgeving die de effectieve uitvoering ervan moest vormgeven. Niet alleen lanceerde de staat een verordening die de algemene gezondheids- en veiligheidsmaatregelen bepaalde, ook werd op 31 Maart 1905 een Koninklijk Besluit omtrent 'bijzondere maatregelen [...] in de bouwnijverheid' goedgekeurd. Dit wettelijk kader legde een aantal zeer concrete maatregelen op die toegespitst waren op de bouwsector. 'Het vallen van het werkvolk en van de bouwstoffen' – de grootste oorzaak van (dodelijke) ongevallen in de sector – kreeg bijzondere aandacht, met specificaties over de materiaalkwaliteit en plaatsingsmethodes voor 'stellingen der steigers', 'ladders' of 'schoren', en de verplichting voor werkgevers tot regelmatige 'keuring van dit gereedschap'.³⁰

De discrepantie tussen de progressieve doelstellingen achter deze wetgeving en de realiteit op de werkvloer bleef echter enorm groot. Dit was in het bijzonder het geval voor de Belgische bouwnijverheid, een gefragmenteerde sector die rond de eeuwwisseling nog



11. Cambuse de briquetiers construite en bois. – Logement laissant à désirer [Houten keten voor steenbakkers – Huisvesting die te wensen overlaat]. De aanwezigheid van het kind in de foto reflecteert bovendien de aanhoudend hoge kinderarbeidscijfers in de baksteenindustrie die in hetzelfde rapport werden vastgesteld. Ministère de l'Industrie et du Travail, *Rapports Annuels de l'Inspection du Travail*, Brussel 1907 (Planche xvii)

steeds overwegend uit familiebedrijven bestond, en die werden gevrijwaard van de verplichtingen van de ongevallenwetgeving. Toch markeerde het Koninklijk Besluit van 1905 het startschot voor het langzaamaan verstrengen van toezicht door de Belgische Dienst Arbeidsinspectie op werfveiligheid en arbeidscondities in de bouw.³¹ Hoewel een rechtstreeks verband moeilijk te traceren is, nam het aantal staatscontroles op werven uitgesproken toe rond het moment van oprichting van de Algemene Centrale in 1909, in het bijzonder in Brussel, waar de hoofdzetel van de bouwvakbond gevestigd was. Enerzijds herinneren deze inspectierapporten opnieuw aan de veel bredere materiële ecologieën waarin bouwerven en architectuurprojecten zijn ingebed en de vaak lamentabele arbeids- en woonstandaarden die met deze economische netwerken gepaard gingen. Anderzijds focusten deze controles ook op de bouwwerf zelf, waarbij opnieuw valbescherming het voornaamste aandachtspunt van de inspectiedienst vormde. De rapporten die het over de uitgevoerde werfcontroles publiceerde, fungeerden daarbij niet alleen als feitelijke verslaggeving, maar boden ook een impliciete handleiding voor werfveiligheid. Via fotografisch materiaal werden goede en slechte praktijkvoorbeelden vergeleken, en technische sneden en plannen gaven weer hoe correct stellingen op te bouwen, valbescherming aan te brengen, of materiaalliften te installeren.

Door de oorlog, maar ook doordat andere sectoren de prioriteit bleven, bleek deze verhoogde aandacht voor werfveiligheid echter van korte duur. Tegen het

midden van de jaren 1920 had dit zich vertaald in schokkende statistieken omtrent het aantal dodelijke ongevallen in de bouwsector: zoals de Centrale meermaals aankaartte in haar jaarrapport, bleek niet mijnbouw, textiel, of transport, maar de bouw met 9,57 fatale ongelukken per 10 000 werknemers de gevaarlijkste nijverheid voor arbeiders.³²

Niettegenstaande de geweldige uitbreiding van de techniek in het bouwwezen moet men meer dan eens vaststellen dat met het oog op bescherming, veiligheid en gezondheid op de werken, men heel vaak zijn toevlucht neemt tot kreupele werkwijzen onzen tijd van vooruitgang onwaardig.

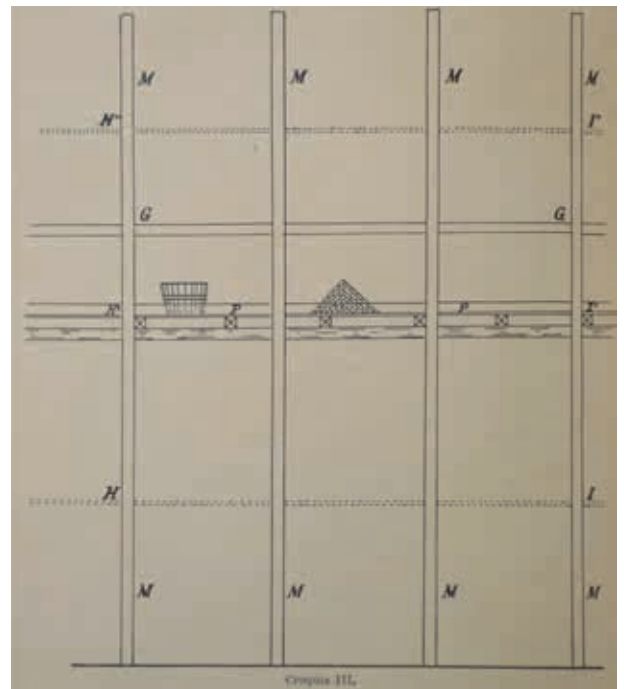
Als respons zette de vakbond een uitgebreide sensibiliseringscampagne op rond werfveiligheid. Via pers en publicaties trachtte de organisatie om zoveel mogelijk informatie te verschaffen rond de werking van de werkongevallenwetgeving, maar ook rond goede praktijken van werfveiligheid, in het bijzonder in zake stellingbouw. Niet alleen publiceerde *De Ontvoogding* artikels waarin de Centrale minimumafmetingen en andere concrete maatregelen voor degelijke steigerbouw en laddergebruik communiceerde, ook zette de organisatie campagnes op tegen wat arbeiders op de jaarlijkse vakcongressen hadden aangeklaagd als 'Le Trou de la Mort' – het valgat van de dood.³³ Via plannen en sneden kaartte ze hiermee hardnekkige praktijken van onveilig hoogtewerk aan, met een specifieke focus op kleine aannemersprojecten en woningbouw.

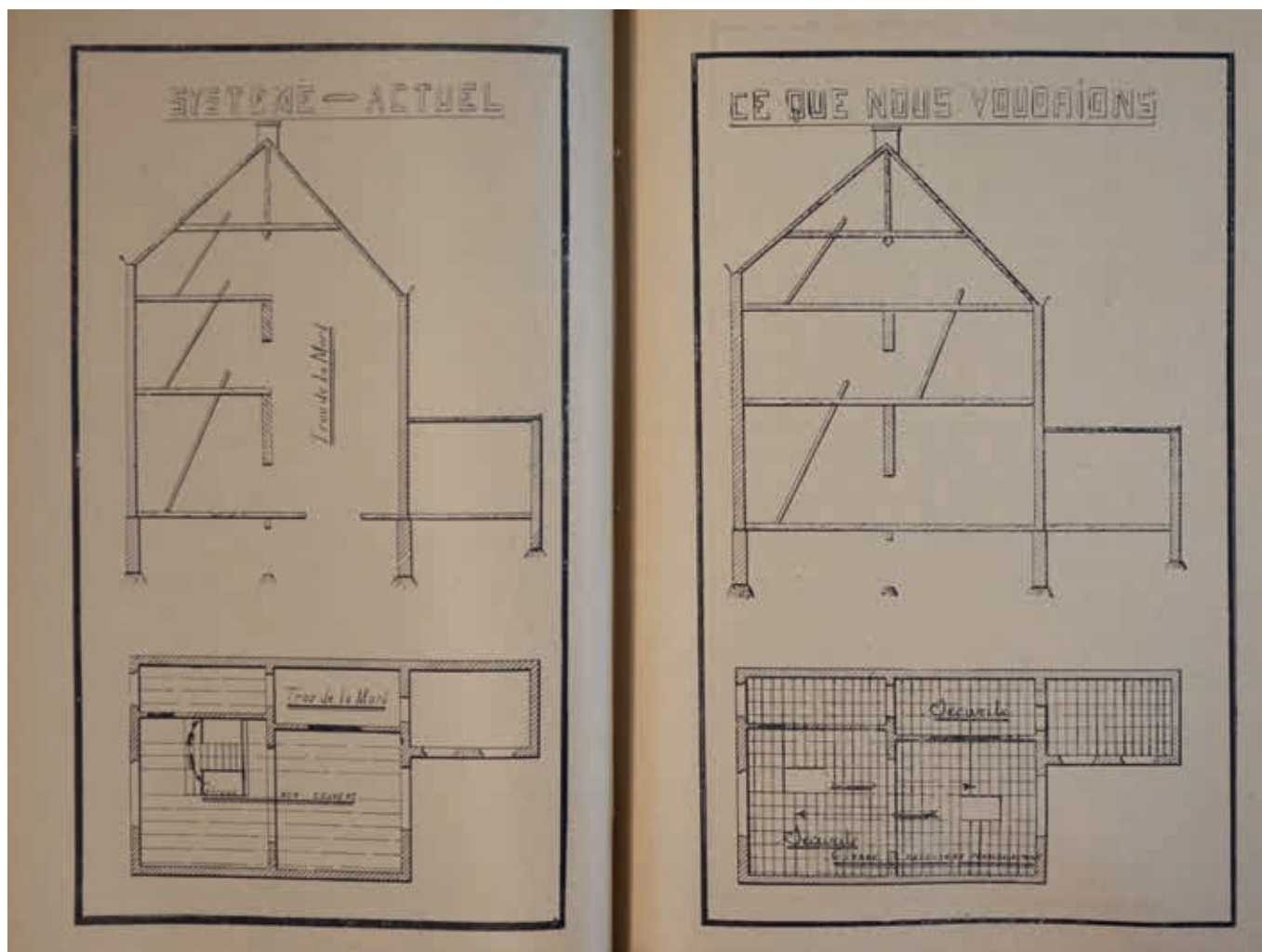


12. Inspectie van valbescherming op werven.

Ministère de l'Industrie et du Travail, *Rapports Annuels de l'Inspection du Travail*, Brussel 1907 (Planche XIII, 34)

Ministère de l'Industrie et du Travail, *Rapports Annuels de l'Inspection du Travail*, Brussel 1913 (Planche III)





13. De campagne tegen 'le trou de la mort' [het valgat van de dood]. Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1926, 48-49 (AMSAB-ISG, 158/1.A/00008)

Dit waren werven die typisch aan het toezicht van de dienst arbeidsinspectie ontsnapten, en waarvoor dus de rechtstreekse input en know-how van leden-bouwvakkers over courante bouwpraktijken en -gebreken nodig waren om deze campagne op poten te zetten.

Bovendien was de Centrale, en in het bijzonder haar Technische Commissie Bouw, expliciete pleitbezorger voor méér arbeidsinspectie en werfcontrole. Dit lijkt haaks te staan op hedendaagse visies op veiligheids-toezicht, dat vaak als betuttelend wordt afgedaan, maar werfcontrole werd op dat moment juist gezien als een emancipatorisch instrument om rechtstreeks de veiligheid en arbeidsomstandigheden van vakbondsleden en bouwvakkers te verbeteren. Zo had de Technische Commissie een gespecialiseerde 'Rapporteur van werfhygiëne en -veiligheid' aangesteld. In zijn verslag op het jaarlijkse bouwcongres in 1927 haalde deze uit naar de 'ondermaatse Arbeidsinspectie' die 'in tegenstelling tot de gemaakte beloftes niet was uitgebreid', waarna de Centrale besliste een klacht neer te leggen bij de Minister van Arbeid.³⁴

De rechtstreekse impact van deze campagnes op de

vaak logge staatsadministratie met omslachtige wetgevendende procedures bleek echter gering. Toch wist de Centrale alsnog een grote invloed uit te oefenen op veiligheid en arbeidsomstandigheden op de werf. Al vanaf de voorgaande eeuw publiceerde de overheid namelijk herhaaldelijk aangepaste versies van het 'Algemeen Kohier van Lasten' – een gestandaardiseerd document dat als contractueel bindend lastenboek diende bij de publieke aanbesteding van openbare werken. Zoals de Technische Commissie Bouw in haar jaarcongres noteerde, was het hen door aanhoudend lobbywerk gelukt om bijkomende clausules omtrent werfveiligheid aan dit lastenboek toe te voegen.³⁵ Deze nieuwe bepalingen stipten niet alleen de wetgeving op stellingbouw van 1905 opnieuw aan – een juridische redundantie die het probleem pijnlijk blootlegt – ze legden ook extra maatregelen op inzake ongevallenverzekering en de aanwezigheid van medische verbandkisten op de werf. Bovendien moest bij een geschil of ongeval steeds het 'Hooger Comité van Toezicht' – een detachement van de arbeidsinspectie – de werfomstandigheden ter plekke komen controleren.³⁶

Het 'Algemeen Kohier' was echter enkel officieel bindend bij publieke werken, en had dus een beperkte impact op de private bouwmarkt met haar talloze kleinere familiebedrijfjes en kleine aannemerswerken. Via regionale collectieve arbeidsovereenkomsten vond de Centrale ook hiervoor een juridische oplossing. Niet alleen zorgde de organisatie er steeds voor dat deze expliciete veiligheidsvoorschriften en verwijzingen naar bestaande wetgeving bevatten, de overeenkomsten waren vaak ook strenger en uitgebreider. Zo stipuleerde de Antwerpse CAO verplichtingen tot ploegendienst bij 'werken onder luchtdruk', en een uitgebreide lijst van verplicht aanwezig eerstehulp-materiaal. Om te verhinderen dat hierdoor in de regio's waar een CAO van kracht was publieke werken onveiliger en minder gereguleerd werden dan in de private bouwmarkt, wist de Centrale tot slot in de jaren dertig de lastenboeken nogmaals aan te passen en een clausule toe te voegen waarbij CAO's de bovenhand kregen op het staatsdocument.

LOON, VEILIGHEID, TECHNIEK EN SKILL: EEN NIET-SIMULTAAN VERHAAL

Als alternatieve vormen van wetgeving boden de collectieve arbeidsovereenkomsten en publieke lastenboeken de vakbond dus een flexibel instrument om de vaak logge officiële wetgevingsprocedures te omzeilen. Hoewel dit op het eerste zicht vaak droge, administratieve archiefdocumenten lijken, bieden ze toch een verrassende blik voorbij een louter juridische geschiedenis van de bouwvakbond. Dankzij de gestipuleerde loonverschillen en premies, in het bijzonder voor betonwerkers, geven ze namelijk een unieke inkijk in de wisselwerking tussen arbeidsomstandigheden en de technologische veranderingen van de tussenoorlogse Belgische bouwsector. Deze technologische evoluties gingen hand in hand met de opkomst van nieuwe architecturale hoogbouwtypologieën en modernistische idealen van functionalisme en machine-esthetiek, wat zich vertaalde in het enorm toenemende succes van nieuwe bouwmaterialen zoals beton.

Architectuurtheoretici zoals Sergio Ferro, en later Adrien Forty beargumenteerden echter al hoe de introductie van beton niet alleen gedreven werd door ontwerpbeslissingen en architecturale stijlveranderingen:

Part of the appeal of concrete lay in the prospect of cheapening construction through the opportunities it presented for 'deskilling' – for the substitution of less skilled and therefore cheaper labour in place of more highly paid skilled labour.³⁷

Dit inzicht blijft enorm innovatief omdat het voorbij de grenzen van de architectuurdiscipline kijkt, en mate-

riële en socio-economische oorzaken aanhaalt als belangrijke drijfveer voor mogelijke architecturale stijlveranderingen. Via het concept van 'non-simultaneity' omschreven *science and technology*-expert en bouw-historicus Eike-Christian Heine en Christoph Rauhut echter hoe het rechtlijnig koppelen van industrialisatie aan 'deskilling' niet het volledige verhaal vertelt. Ze beargumenteren dat modernisatie geen lineair proces is, en dat de bouwplaats de plek bij uitstek is waar hoogtechnologische vernieuwing stevast hand in hand ging met (traditionele) vormen van 'bricolage'. Wat echter amper wordt erkend in hun bijdrage, is hoe bouwvakkers actief en strategisch inspeelden op die non-simultaneïteit, en hoe dit een verregaande impact had op het loon, de werfveiligheid en de arbeidshiërarchie voor arbeiders.³⁸

Allereerst onderschat het lineair gelijkstellen van nieuwe (beton)technologieën aan processen van 'deskilling', de belangrijke 'forms of embodied calculation' die betonbouw vereist, en die – zoals CAO's en toenmalige loonbarema's suggereren – wél gevaloriseerd werden in de praktijk.³⁹ Betonarbeid kende verschillende gradaties, en hoewel 'betonwerkers' inderdaad geklasseerd werden onder 'ongeschoolde werklieden', werden 'gewone betonneerders' en 'betonneerders-specialisten' erkend én betaald als 'geoeffende' of 'geschoolde' arbeid.⁴⁰ Zo werden met taken als bekisting of ijzervlechten vaak vernieuwde vormen van traditionele 'bricolage' toch als 'skilled' gewaardeerd.⁴¹ Ook in de daaropvolgende arbeidscontracten werden vergelijkbare differentiaties ingebouwd. Zo wist de bouwvakbond niet enkel minimumlonen op te krikken, maar probeerde ze ook een antwoord te bieden op de nieuwe technologieën die hun intrede in de bouwsector maakten. Als spreekbuis voor de nieuwe vormen van ongeschreven kennis van handenarbeid en technische competenties die haar leden ontwikkelden op de moderniserende werfvloer, slaagde de Centrale erin deze aan de onderhandelingstafel te valoriseren in nieuwe arbeidscontracten en verbeterde loonwetgeving.

Tegelijk hadden 'niet-simultane' bouwtechnologieën en de verschillende vormen van expertise die deze meebrachten ook belangrijke implicaties voor werfveiligheid: betonwerk betekende vaak arbeid op hoogte, gevaarlijke graafwerken voor diepe funderingen, of het omgaan met zware, vaak onbekende machinerie. Ook de wetgeving en werfcontrole die arbeiders hiertegen moesten beschermen, ontwikkelden niet-simultaan, en werden vaak met vertraging aangepast aan de complexe en gelijktijdige aanwezigheid van traditionele en moderne technieken. Opnieuw lijkt het dat arbeiders en de vakbond deze transformaties niet lijdzaam ondergingen, maar een proactief antwoord zochten op deze nieuwe arbeidsrisico's. De grote regionale loonverschillen per bouwberoep die werden



14. 'Herscholen van arbeiders: Het ijzervlechten voor gewapend beton is een voorname zaak in het moderne bouwvak.'
Jaren 1930 (AMSAB-ISG, foo14506)

gerapporteerd aan de centrale informatiedienst van de vakbond, kunnen hiertoe inzicht bieden. Waar in meer rurale regio's nieuwe arbeidsprofielen zoals betonwerkers inderdaad bij de laagstbetaalde beroepen hoorden en Forty's argument van 'deskilling' lijken te bevestigen, was dit niet het geval in Belgische grootsteden zoals Antwerpen en Brussel.⁴² De reden hiervoor kan waarschijnlijk gevonden worden in de fundamenteel andere typologieën van hoogbouw die met nieuwe bouwmaterialen in deze centrumsteden werden opgetrokken, en de risico's van hoogtewerk of diepe funderingen die hiermee gepaard gingen. Hoewel de vakbond voor dergelijke risico's nog geen waterdichte regelgeving of veiligheidscontrole had kunnen doorduwen, wist de organisatie wel premies voor 'gevaarlijk werk' op hoogte of 'op plaatsen waar geen doelmatige stelling kan opgericht worden' op te nemen in de collectieve arbeidsovereenkomsten.⁴³ Nieuwe bouwtechnologieën en -materialen zorgden dus niet enkel voor 'deskilling' en de toenemende exploi-

tatie van goedkope arbeid, maar dankzij de impact en wetgevende macht van de bouwvakbond boden ze ook opportuniteiten om een eerlijk loon te koppelen aan de nieuwe arbeidsrisico's die deze innovaties met zich meebrachten.

Tegelijk bood de bouwvakbond ook expliciet weerwerk tegen processen van deskilling als gevolg van niet-simultane bouwtechnieken en industrialisatie. Via specifieke vakscholen organiseerde de Centrale herscholingscursussen voor arbeiders, en zette de vakbond zo actief in op wat als 'reskilling' kan worden omschreven. Via propaganda, persartikels en fotografie, waarin nieuwe technieken als ijzervlechten als 'voornamelijk zaak in het moderne bouwvak' werden geadverteerd, trachtte de organisatie haar leden warm te maken voor deze nieuwe vormen van geschoolde arbeid. Tegelijk voedde de vakbond met dit soort herscholingsinitiatieven impliciet ook hiërarchieën op en voorbij de bouwplaats, door classificaties van (on)geschoolde arbeid te consolideren en er een meer uit-

gesproken loondifferentiatie aan te koppelen. De clausule in de CAO 'soms trent 'buitenlandse werkkrachten' herinnert ons er bovendien aan dat dergelijke hiërarchieën ook een mogelijke raciale dimensie hadden. Terwijl arbeidsmigranten vaak een grotere drempel ervaarden om aan te sluiten bij vakbonden, gold de CAO enkel voor leden van de Centrale, stipuleerde het dat 'buitenlandse arbeiders ontslagen zullen worden voor de binnelandse', en bood de vakbond de herscholingscursussen enkel aan leden aan. Hoewel hier geen grootse strategie van xenofobie achter schuilging, gaf dit onbewust beleid wel mee vorm aan de alledaagse asymmetrieën op de bouwplaats. Bovendien markeerde het een voorbode voor het na-oorlogs beleid van de vakbond, dat gekenmerkt werd door een veel explicietere terughoudendheid rond gelijke rechten voor buitenlandse bouwvakkers.⁴⁴

CONCLUSIE

Een eerlijk loon en werfveiligheid – dit waren de speerpunten waarop de Belgische Algemene Centrale van de Bouw tijdens het interbellum had ingezet sinds haar oprichting in 1909. Eerst via staking en later via meer geïnstitutionaliseerd overleg slaagde de organisatie erin het loon van bouwvakkers stevig te verankeren en te beschermen, terwijl het aan de hand van onderhandeling en perscampagnes het ontstaan van veiligheidsregulering op de werf vormgaf. Bovendien wist de vakbond deskundig te navigeren in het complex legaal landschap van de Belgische bouwsector: via collectieve arbeidsovereenkomsten en publieke lastenboeken zette het strategisch in op alternatieve

vormen van regelgeving. Hierdoor moesten aanpassingen niet langs de vaak logge procedures van officiële wetgeving, en kon de vakbond een direct voelbare invloed uitoefenen op de bouwpraktijk. Deze legale instrumenten lieten de Centrale daarenboven toe om een antwoord te bieden op de ingrijpende technologische veranderingen en bouwmaterialen die op dat moment hun intrede deden in de bouwsector, door de nieuwe arbeidsrisico's en technische skills die deze technologieën met zich meebrachten te valoriseren in verbeterde looncondities. Zo wisten bouwvakkers, een vergeten stem binnen architectuur-, bouw-, en sociale geschiedenis, hun wetgevende macht te laten gelden, en legden ze op beide strijdfronten de cruciale basis voor de verdere naoorlogse welvaartsontwikkelingen in de Belgische bouwsector.

Het schaarse aantal andere auteurs die geprobeerd hebben de rol van bouwvakkers in architectuur te belichten, deed dit voornamelijk aan de hand van alternatieve bronnentypes zoals fotografie en archiefmethodes. Dit artikel greep daarentegen naar de schijnbaar evidente, maar onderbestudeerde collectie van de Centrale. Het focuste daarbij op 'the rote and redundant' – administratief en juridisch bronmateriaal – via een lezing 'along the archival grain', waarbij de logica van het archief en haar achterliggende organisatie zo nauwgezet mogelijk wordt ontrafeld.⁴⁵ Zo wil dit artikel niet alleen de vergeten geschiedenis van de Belgische socialistische bouwvakbond belichten, maar ook aantonen dat in ook schijnbaar alledaags archiefmateriaal de vergeten stem van de bouwvakker toch luider klinkt dan op het eerste zicht lijkt.

NOTEN

- 1 G. Deneckere, 'De algemene staking van 1936. Wetten en praktische bezwaren tegen een volksfront', *Cahiers d'Histoire de la seconde guerre mondiale* XVII (1995) 1, 103-128; L. Peiren, 'De staking van 1936 in de Grand Bazar van Antwerpen', *Brood en Rozen* 20 (2020), 43-52. M. Schoups, *Meesters van de Straat: Strijd om de publieke ruimte in Antwerpen, 1884-1936*, Amsterdam, 2024.
- 2 E. Gerard, *De Christelijke Arbeidersbeweging in België: 1891-1991*, Leuven 1991; J. Deferme, *Uit de ketens van de vrijheid: het debat over de sociale politiek in België*, Leuven 2007; J. Brepoels, *Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn? De geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging 1830-2015*, Leuven 2015.
- 3 Dezelfde vaststelling werd bijvoorbeeld gemaakt binnen de Britse context in: C. McGuire, L. Clarke en Christine Wall, 'Battles on the Barbican: the Struggle for Trade Unionism in the British Building Industry, 1965-7',

- History Workshop Journal* 75. (2013) 1, 33-57. In Nederland bestond er enige aandacht voor het onderwerp, maar recente publicaties ontbreken: zie bijvoorbeeld: H. Searing, 'Betondorp: Amsterdam's Concrete Garden Suburb', *Assemblage* 3 (1987), 108-143.
- 4 J. Summerson, 'What Is the History of Construction?', *Construction History* 1 (1985), 1.
- 5 J. Dobbels, *Building a Profession: A History of General Contractors in Belgium (1870 - 1970)*, Brussel 2022; A. Saint, *Architect and Engineer: A Study in Sibling Rivalry*, New Haven (Conn.) 2007; I. Bertels, *Building the City, Antwerp 1819-1880*, Antwerpen, 2006.
- 6 L. Clarke, *Building Capitalism: Historical Change and the Labour Process in the Production of the Built Environment*, London, 1992; A. Forty, *Concrete and Culture: A Material History*, London 2012; C. Wall, *An Architecture of Parts: Architects, Building Workers and Industrialisation in Britain 1940-1970*, London 2013;

- J. Paskins, *Paris under Construction: Building Sites and Urban Transformation in the 1960s*, London 2017.
- 7 J. Angillis, *Building in a Transforming Society: An Exploration of the Dynamic Interplay between Construction Workers and Contractors in Post-War Belgium 1944-1980*, Antwerpen 2024.
- 8 Hierbij is het belangrijk te onderlijnen dat sociaal overleg in België een wettelijke status heeft, doordat collectieve arbeidsovereenkomsten niet louter sectorale overeenkomsten zijn, maar ook officieel in het staatsblad gepubliceerd worden.
- 9 S. Ferro, e.a., *Architecture from below: An Anthology*, London 2024. Voor het collectief *Who Builds Your Architecture* (WBVA), zie: <http://whobuilds.org/>.
- 10 Zie o.m.: S. Agnoletto, *The Italians Who Built Toronto: Italian Workers and Contractors in the City's Housebuilding Industry, 1950-1980*, Oxford 2014; C. Wall, e.a., *Building the Barbican, 1962-1982: Taking the Industry out of the Dark Ages*, London 2014.
- 11 Enkele belangrijke uitzonderingen

- hierop zijn: M. Woods, *From Craft to Profession: The Practice of Architecture in Nineteenth-Century America*, Berkeley 1999; R. Carvais, 'For a Comparative Study of Construction Laws', in: R. Carvais, e.a. (red.), *Nuts & Bolts of Construction History*, Parijs 2012, 475-487; S. Pinto, 'Behaviours and Procedures Used by Construction Agents of Ordinary Buildings in Portugal during the Late Middle Ages and Early Modern Period', *Construction History* 33 (2018) 1, 49-68; D. Keuning en P. Bente, 'Wet en Rede: Het auteursrecht van architecten in historisch perspectief', *Bulletin KNOB* 124. (2025) 1, 25-44. S. De Nys-Ketels en D. De ruyscher, 'Building the law: law-making and lobbying in Belgium's construction sector (c. 1890 - c. 1940)', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 93 (2025) 1-2, 237-263.
- 12 J. Castermans, 'Evolutie van het begrip bouwvergunning in de Belgische wetgeving', *Jura Falconis*, 7 (1970-1971), 313-325. R. Carvais, 'Le statut juridique de l'entrepreneur de bâtiment dans la France moderne', *Revue historique de droit français et étranger*, 74 (1996), 221-252; S. Schoenmaekers, *The regulation of architects in Belgium and the Netherlands: A comparative analysis*, Antwerpen 2010. C.H. Bom, et al. (red.), *Le droit de l'aménagement du territoire et de l'urbanisme, 50 ans après la loi organique*, Liège 2013.
- 13 R. Carvais, 'Plaidoyer pour une histoire humaine et sociale de la construction', in: A. Becchi, R. Carvais en J. Sakarovich (red.), *Construction History: Survey of a European Building Site*, Parijs 2018, 1068.
- 14 J. Angillis, 'Antwerpse Bouwwerven Belicht. De Naoorlogse Bouwwerf Als Een Veelzijdige Afspiegeling van de Evoluerende Bouwpraktijk', *Stadsgeschiedenis* 17 (2022) 1, 39-54; R. Fizez, 'Unfortunately, the Toll Is High for Some of Your Blacks': Moments of Crisis in the Belgian Congo's Construction Industry', in: S. Holzer, e.a. (red.), *Construction Matters: Proceedings of the 8ICCH*, Zurich 2024, 1101-1109; S. Melsens, '(De)Constructing Gender? Women Laborers and Building Site Photography in Western India, 1850-1990', in: S. Holzer, e.a. (red.), *Construction Matters: Proceedings of the 8ICCH*, Zurich 2024, 1093-1100.
- 15 In een verzuild land als België bestond uiteraard ook een Christelijke bouwvakbond, de *Christelijke Centrale der Houtbewerkers en Bouwvakarbeiders*. Deze verenigde zich echter nationaal pas in de jaren 1930 en had minder impact op de toenmalige bouwsector. Zie Angillis 2024 (noot 6), 30-31.
- 16 AMSAB-ISC, MAD11645, Centrale Vereniging der Bouwwerkers van België, *Standregelen*, Brussel 1909.
- 17 AMSAB-ISC, 158/1.A/00007, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1925, 33.
- 18 AMSAB-ISC, 158/1.A/00003, *Verslag van de Centrale Vereniging der Bouwwerkers van België*, Brussel 1912, 29.
- 19 AMSAB-ISC, 158/1.A/00006, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1924, 93.
- 20 AMSAB-ISC, 158/1.A/00005, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1922, 4-5.
- 21 Belangrijk hierbij is dat deze sociale verbetering zich telkens toespitsten op bouwvakkers met het statuut van werknemers. Veel informele relaties in de bouw werk(t)en echter via onderaanneming, waarop het wetgevend kader per definitie veel minder vat had. AMSAB-ISC, 158/1.A/00005, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1922, 4-5.
- 22 AMSAB-ISC, 158/1.A/00007, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1925, 43.
- 23 AMSAB-ISC, 158/1.A/00006, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1924, 48; AMSAB-ISC, 158/1.A/00007, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1925, 14-17.
- 24 AMSAB-ISC, 158/1.A/00007, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1925, 43.
- 25 Deneckere 1994 (noot 1), 4.
- 26 AMSAB-ISC, 158/1.A/00006, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1924, 53.
- 27 AMSAB-ISC, 158/1.A/00007, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1925, 11.
- 28 Volgens Patricia Van der Eeckhout zou er reeds in 1908 een éénmalig CAO hebben bestaan in de havenstad. Dit CAO kon niet getraceerd worden, en de impact ervan is dus onduidelijk, en ook zij haalt het verdrag van 1928 aan als kantelpunt. P. Van den Eeckhout, 'Les salaires de la construction de 1885 à 1990', *Les Cahiers de la Fonderie* 19 (1995), 2-11.
- 29 AMSAB-ISC, 158/1.A/00010, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1928, 60.
- 30 Wet zoals gestipuleerd in: Arbeids-overeenkomst voor het Bouwbedrijf in Antwerpen en Omgeving, 1928, AMSAB-ISC, 158/4.A/00699.
- 31 J.P. Nandrin, 'Les premiers pas de l'inspection du travail', *Les Cahiers de la Fonderie* 19 (1995), 39-41.
- 32 AMSAB-ISC, 158/1.A/00008, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1926, 44.
- 33 "In 't bouwbedrijf", *De Ontvoogding* 16(12), 1927; AMSAB-ISC, 158/1.A/00008, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1926, 46-49.
- 34 Het gevolg van deze klacht kon niet getraceerd worden. AMSAB-ISC, 158/1.A/00009, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1927, 62-63.
- 35 AMSAB-ISC, 158/1.A/00010, Algemene Centrale van Bouw, Ameublement en Gemengde Vakken, *Verslagen voorgelegd aan het Nationaal Kongres van Brussel*, Brussel 1928, 56.
- 36 Koninkrijk België, *Algemeen Kohier van Lasten*, Brussel 1928, 27.
- 37 Forty 2012 (noot 5), 226.
- 38 E-H. Heine en C. Rauhut (red.), *Producing Non-Simultaneity Construction Sites as Places of Progressiveness and Continuity*, Milton Park 2018.
- 39 A. De Coss-Corzo, 'The Sensorial Management of Water in Mexico City', *Roadsides* 006 (2021), 7-14; Wall 2013 (noot 5). Bovendien bracht betonbouw ook vaak bijkomende eisen voor geschoolde arbeid voor afwerking en pleisterwerk met zich mee: H. Searing, 'Betondorp: Amsterdam's Concrete Garden Suburb', *Assemblage* 3 (1987), 108-143.
- 40 AMSAB-ISC, 158/4.A/00699, Arbeids-overeenkomst voor het Bouwbedrijf in Antwerpen en Omgeving, 1928.
- 41 AMSAB-ISC, 158/4.A/00699, Arbeids-overeenkomst voor het Bouwbedrijf in Antwerpen en Omgeving, 1928.
- 42 Zoals Figuur 9 illustreert, lag met 7,35 en 7,5 BEF het uurloon in Antwerpen en Brussel inderdaad gemiddeld zo'n 1 à 2 BEF hoger dan in veel andere, kleinere gemeentes.
- 43 AMSAB-ISC, 158/4.A/00699, Arbeids-overeenkomst voor het Bouwbedrijf in Antwerpen en Omgeving, 1928.
- 44 M-J. Willaert, 'Chantier Invisible. Labour Conditions of the Brusselsisation (1960-1980)', *Ongepubliceerde Master Thesis*, Gent 2025.
- 45 A.L. Stoler, 'Colonial archives and the arts of governance', *Archival Science*, 2 (2002) 1, 90.

DR. SIMON DE NYS-KETELS (postdoctoraal onderzoeker, Université Libre de Bruxelles) bevroeg in zijn doctoraat aan Universiteit Gent de mythe van Belgisch Congo als medische modelkolonie door de lens van ziekenhuisarchitectuur. Zijn huidige postdoctoraal onderzoek bestudeert de professionalisering van de bouwsector in België en (post-)koloniaal Congo, met bijzondere aandacht voor de juridische en impliciete kennis van bouwarbeiders.

THE LEGISLATIVE POWER OF THE BELGIAN CONSTRUCTION WORKER

EXPLORING A FORGOTTEN HISTORY (1909–1939)

SIMON DE NYS-KETELS

Although no architectural project is built without construction workers, labourers remain woefully under-represented in architectural and construction history. By tracing the emergence and development of the *Algemene Centrale van de Bouw*, the socialist construction workers' union in Belgium, this article seeks to address that gap. It aims to move beyond the conventional emphasis on the relationship between workers and construction practice and to demonstrate how construction workers also had a significant impact on the legislative framework of the Belgian construction sector – far beyond the construction site itself.

The article focuses on the union's two main priorities: the struggle for fair wages and for improved safety on construction sites. Initially through strikes and later through more institutionalized negotiations, the organization succeeded in securing and protecting construction workers' wages, while also helping to shape the development of safety regulations on site through bargaining and media campaigns. Further-

more, the union skilfully navigated the complex legal landscape of the Belgian construction sector. By strategically leveraging collective labour agreements and public procurement documents, it promoted alternative forms of regulation. This allowed changes to be implemented without relying on the often cumbersome procedures of formal legislation, granting the union a tangible influence on construction practices.

These legal instruments also enabled the union to respond to the sweeping technological changes and new building materials that were entering the construction sector at the time. They valorised the new labour risks and technical skills these innovations entailed by incorporating them into improved wage conditions. In doing so, construction workers – too often overlooked in architectural, construction and social history – asserted their legislative power and laid the essential groundwork for improved wages and safety in the construction sector during the post-war development of the Belgian welfare state.